

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМДА ИККИНЧИ ТИЛНИ ЎРГАТИШНИНГ КОНЦЕПЦИЯ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ

Эргашева Хилола Юнусхановна
Turan International University ўқитувчиси
<https://orcid.org/0009-0003-0957-5556>

Аннотация: Ушбу мақолада мактабгача таълим ташкилотларида иккинчи тилни ўргатишнинг концепция ва тамойилларининг билим олиш жараёнига қанчалик аҳамиятли ва самарали эканлиги, ҳамда иккинчи тил таълимида мулоқот кемтенцияларини шакллантиришнинг назарий асослари ёритилган. Ҳозирги глобллашув жараёнида мактабгача ёшдаги болаларни коммуникатив компетенцияларини ривожлантиришда иккинчи тилни ўргатиш ва тили ўрганилаётган мамлакатлар тарихи, маданияти, урф-одати оид маълумотлардан, шунингдек, жаҳон адабиёти намоёндаларининг дурдона асарларидан, турли дидактик ва коммуникатив ўйинлардан самарали фойдаланишни тақозо этади. Баъзилар бола хорижий тилни эгаллашдан олдин ўз она тилида нутқи ривожланган бўлиши керак, десалар, бошқалар кўп тилни эгаллаган болалар она тилидаги сўзларни иккинчи ўрганган тилдаги сўзларидан фарқлай олмайдилар, деб таъкидлашади. Маълумки, боланинг нутқи тил қонуниятларига тўғри амал қилиш, катталар нутқини идрок этиш ва ўзининг ижодий фаоллиги натижасида ривожланади. Шундай қилиб, тил ва нутқ, мактабгача ёшдаги боланинг психологик ривожланиши дамда даставвал хотираси, фикрлаши, идрок этиши, ҳиссиёти ва эҳтиросини таъминлайдиган иккита муҳим воситадир.

Калит сўзлар: коммуникатив компетенция, нутқ фаолияти, узлуксиз таълим, сўз бойлиги, нутқ хатти-ҳаракатлари, интеллектуал, маънавий-ахлоқий, этик, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ривожлантириш.

CONCEPTS AND PRINCIPLES OF SECOND LANGUAGE TEACHING IN SCHOOL EDUCATION

Ergasheva Khilola Yunuskhanovna
Teacher of Turan International University

Abstract: This article describes how important and effective the concepts and principles of second language teaching in preschool educational institutions are for the learning process, as well as the theoretical basis for the formation of communication skills in second

language education. In the current process of globalization, the development of the communicative competence of preschool children requires the effective use of information about the history, culture, and customs of the countries where the language is being studied, as well as the masterpieces of world literature, and various didactic and communicative games. Some say that a child must have developed speech in his mother tongue before he can learn a foreign language, while others argue that multilingual children cannot distinguish words in their mother tongue from words in the second language they have learned. It is known that a child's speech develops as a result of following the rules of language, perceiving the speech of adults and his own creative activity. Thus, language and speech are two important tools that ensure the psychological development of a preschool child's memory, thinking, perception, emotion and passion.

Key words: communicative competence, speech activity, continuous education, vocabulary, speech act, intellectual, spiritual-moral, ethical, aesthetic and physical development.

ПОНЯТИЯ И ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ВТОРОМУ ЯЗЫКУ В ШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Эргашева Хилола Юнусхановна

Преподаватель Международного Университета Туран

Аннотация: В данной статье рассказывается, насколько важны и эффективны для процесса обучения концепции и принципы обучения второму языку в дошкольных образовательных учреждениях, а также теоретические основы формирования коммуникативных навыков в условиях второго языка. В современных условиях глобализации развитие коммуникативной компетенции дошкольников требует эффективного использования сведений об истории, культуре и обычаях стран, изучаемых языком, а также шедевров мировой литературы, различные дидактические и коммуникативные игры. Некоторые говорят, что ребенок должен развить речь на своем родном языке, прежде чем он сможет выучить иностранный язык, в то время как другие утверждают, что многоязычные дети не могут отличить слова на своем родном языке от слов на втором языке, который они выучили. Известно, что речь ребенка развивается в результате соблюдения правил языка, восприятия речи взрослых и собственной творческой деятельности. Таким образом, язык и речь являются двумя важными средствами, обеспечивающими психологическое

развитие памяти, мышления, восприятия, эмоций и страстей дошкольника.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, речевая деятельность, непрерывное образование, словарный запас, речевой акт, интеллектуальное, духовно-нравственное, этическое, эстетическое и физическое развитие.

Кириш. Бугунги кунда мамлакатимизда мактабгача таълим тизимини янги босқичга кўтариш, тизимга замонавий ёндашган ҳолда жаҳон талаблари асосида ривожлантириш долзарб масалалардан бири бўлиб ҳисобланади. Ўзбекистон республикасининг “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида” ги қонунида [1] мактабгача таълим ва тарбияга - болаларга таълим ва тарбия беришга, уларни интеллектуал, маънавий-ахлоқий, этик, эстетик ва жисмоний жиҳатдан ривожлантиришга, шунингдек болаларни умумий ўрта таълимга тайёрлашга қаратилган узлуксиз таълим тури сифатида таъриф берилиши ушбу соҳага бўлган эътибор давлат аҳамияти даражасида эканлигидан далолат беради.

Давлатимиз ва ҳукуматимиз томонидан ушбу тизим олдида мактабгача таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, мактабгача таълим муассасалари давлат ва нодавлат тармоғини кенгайтириш ҳамда моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, уларни малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, мактабгача таълим муассасаларига болаларни қамраб олишни кескин ошириш, таълим-тарбия жараёнларига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини татбиқ этиш орқали болаларни ҳар томонлама интеллектуал, маънавий-эстетик, жисмоний ривожлантириш, уларни мактабга тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш вазифалари қўйилди.

Тадқиқот методлари. Мактабгача ёшдан бошлаб болаларни интеллектуал қобилиятларини ривожлантириш, уларга хорижий тилларни ўргатиш, белгиланган вазифаларни амалга ошириш имкониятларини юзага келтиради.

Ҳозирги глобаллашув жараёнида мактабгача ёшдаги болаларни коммуникатив компетенцияларини ривожлантиришда иккинчи тилни ўргатиш ва тили ўрганилаётган мамлакатлар тарихи, маданияти, урф-одати оид маълумотлардан, шунингдек, жаҳон адабиёти намоёндаларининг дурдона асарларидан, турли дидактик ва коммуникатив ўйинлардан самарали фойдаланишни тақозо этади.

Коммуникатив компетенция асосини қуйидагилар ташкил

қилади:

— мулоқотни ташкил қилиш — шахслараро мулоқот кўникмаси;
— мулоқотни, контактни сақлаш, тескари алоқани ўрнатиш;
мулоқот натижаларини анализ қилиш [2].

Психологик ва педагогик адабиётларда компетенциянинг турли таърифлари келтирилган: Коммуникатив компетенция — бу ички ресурслар учун зарур бўлган тизим самарали коммуникатив қурилиш шахслараро ўзаро муносабатларнинг муайян доирасидаги ҳаракатлар.

Коммуникатив компетенция — бу шахслараро тажрибани шакллантиришнинг даражаси, яъни таълим билан ўзаро мулоқот қилиш шахс талаб қиладиган бошқалар, ўз қобилиятлари ва ижтимоий мавқеи доирасида ушбу жамиятда муваффақиятли ишлаш учун.

Коммуникатив компетенция — бу муайян нарсаларни қўйиш ва ҳал қилиш қобилияти алоқа вазифалари турлари: мақсадларни аниқлаш алоқа, вазиятни баҳолаш, ҳисобга олиш ҳамкорнинг ниятлари ва алоқа усуллари (ҳамкорлар), етарли стратегияларни танлаш, алоқа муваффақиятини баҳолаш, ўз нутқ хатти-ҳаракатларини ўзгартиришга тайёр бўлиш[3].

Нутқ фаолиятининг асосий тил материали ўз ичига фонетик, грамматик, лексик материалларни олади. Тил материалларнинг хусусиятини, уларни фаоллаштириладиган нутқ фаолиятининг турли хусусиятлари ҳисобга олиниб, улар махсус тамойиллар асосида танланади. Ҳар бир тил материаллари ўзининг танлаш тамойилларига эга.

Мактабгача ёшдаги бола иккинчи тил материалини ўрганаётганда мазкур тилларнинг хусусиятлари унга таъсир қилади. Бунга аҳамият берилиши ва ҳисобга олиш зарур. Ҳар бир тил материали ўзини ўргатиш хусусиятларига, метод, йўл, усулларига, танлаш тамойилларига, интерференциясига эгадир.

Коммуникатив компетенцияга эга бўлиш фаолият йўналиши унинг таркибий қисмларини аниқлаш имкониятини белгилайди: — мотивацион ва қиймат компоненти; — когнитив компонент; — ҳиссий компонент; — хулқ-атвор компоненти.

1- Расм. Коммуникатив компетенцияга эга бўлиш фаолият йўналиши унинг таркибий қисмларини аниқлаш имкониятини белгиланиши

Мактабгача таълим ташкилотларида ўқув жараёни шундай ташкил этилиши керакки, нафақат мактабгача ёшдаги болаларда иккинчи тилга оид билим, кўникма ва малакаларни ривожлантириш, балки уларни амалиётда қўллай олишлари муҳим саналади. Бу эса психолингвистик нуқтаи назардан коммуникатив ёндашув асосида тил таълимшунослигини янада ривожлантириш имконини беради.

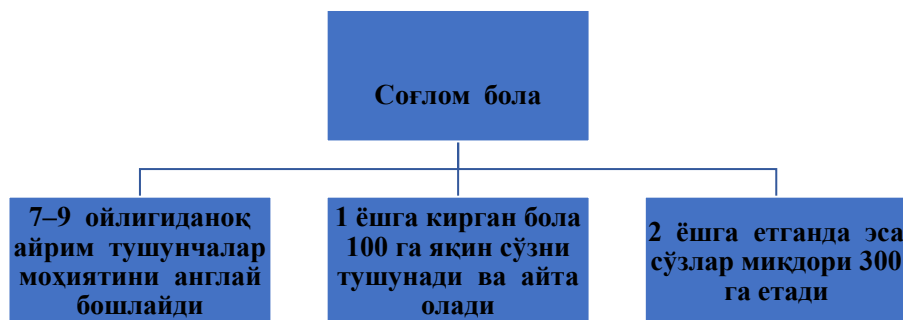
Баъзилар бола хорижий тилни эгаллашдан олдин ўз она тилида нутқи ривожланган бўлиши керак, десалар, бошқалар кўп тилни эгаллаган болалар она тилидаги сўзларни иккинчи ўрганган тилдаги сўзларидан фарқлай олмайдилар, деб таъкидлашади.

Бироқ, олимларнинг аниқлашларича, мактабгача, яъни 3 ёшдан чет тилини ўрганишни бошлаган болалар ижобий натижалар кўрсатганлар ва тил ўрганмаган тенгдошларига қараганда икки тилда ҳам эркин мулоқотга кириша оладилар.

Шунингдек, она тили ва хорижий тилни параллел равишда ўзлаштирган болаларда идрок этиш, таҳлил (анализ ва синтез) қилиш, тушуниш, қиёслаш каби кўникма-малакалар ҳосил бўлади.

Бундан ташқари, бу ёшда боланинг мантикий тафаккур қила олиш салоҳияти, ақлий ривожланиши, дунёқараши коммуникатив саводхонлиги ва ўз-ўзини англаш қобилиятларини ривожлантиришга дастлаб-ки пойдевор қўйилади. Бола бу ёшда моддий борлик гўзалликларини ҳис этиш, гўзаллик ҳамда нафосатдан завқлана олиш, миллий урф-одатларни ўзига сингдириш, ардоқлаш ҳамда риоя қилиш кўникмаларини ҳам шакллантира бошлайди.

Бу ёшдаги болалар катталарга тақлид қиладилар. Соғлом бола 7–9 ойлигиданоқ айрим тушунчалар моҳиятини англай бошлайди. 1 ёшга кирган бола 100 га яқин сўзни тушунади ва айта олади. 2 ёшга етганда эса сўзлар миқдори 300 га етади. 3 ёшга тўлганда сўзлар миқдори 1200–1300 тани ташкил этади.

2-расм. Соғлом болаларнинг коммуникатив тақлиди

Энди у грамматик қоидаларсиз, ўзи мустақил равишда сўзлар, гаплар ясай бошлайди, сўзларни мантиқан алоқага киритиб фикрини баён қилади. Бола бутун болалик даврида нутқни жадал равишда эгаллаб бориб, нутқни ўзлаштириши маълум бир фаолиятга айлана боради. Мазкур ёшдаги болалар ўз идрокларининг аниқлиги, равонлиги, ўткирлиги би-лан бошқа ёш даврдаги инсонлардан кескин фарқ қилади.

Улар ҳар бир нарсага берилиб, ўта синч-ковлик билан қарашлари сабабли идрокнинг муҳим хусусиятларини ўзлаштириш имкониятига эга бўладилар.

Психологлар бола 3 ёшдан бошлаб жисмоний ва психологик жиҳатдан фаол ривожланганлиги сабабли, бу ёшда тил ўрганиш осон кечади, деган ғояни илгари сурадилар.

Ваҳоланки, бу ёшда бола етарли сўз бойлигига эга бўлиб, унга иккинчи тилни ўрганишга имконият яратади. Бола предметларнинг ранги, шакли ва катталигини, уларнинг маконда жойлашишини билиш билан бирга, уларни таққослай олади. Бу ёшда нормал ривожланаётган бола расм ва суратлар реал ҳаётни акс эттираётганлигини яхши тушунади. Шунинг учун ҳам сурат ва расмларда нималар акс этганини реал ҳаётга таққослаган ҳолда билишга ҳаракат қилади. Бола расмларда атроф-ҳаётдаги нарсаларни кичиклаштириб тасвирланганлигини англай билади. Бу тасвирлар болаларда эстетик ва бадий дидни ривожлантиради. Чунки бола шу расмлар орқали олам гўзаллигини, унинг турфа ранглардан иборат эканлигини англайди, ажратади ва ўз муносабатини

билдира олади. Бола-нинг диққати, хотира ва тасавури мустақил тус ола бошлайди. Лекин одатдаги ҳолат ва вазиятларда болага ўз психик функцияларини юқори даражада ташкил этиш ҳали бир-мунча мураккаблик туғдиради.

Маълумки, боланинг нутқи тил қонуниятларига тўғри амал қилиш, катталар нутқини идрок этиш ва ўзининг ижодий фаоллиги натижасида ривожланади. Шундай қилиб, тил ва нутқ, мактабгача ёшдаги боланинг психологик ривожланиши дамда даставвал хотираси, фикрлаши, идрок этиши, ҳиссиёти ва эҳтиросини таъминлайдиган иккита муҳим воситадир.

Болалар иккинчи тилни ўргатиш самарадорлигига эришиш учун уларнинг билим даражаси, қизиқиши ва шахсий қобилияти хусусиятларини ҳисобга олиш муҳимдир. Шу нарса аниқланганки, мактабгача катта ёшдаги болаларнинг барча ҳаракат ва хулқни бошқаришда бош мия фаолиятининг роли ортиб боради. Яъни болалар бошқаларнинг хатти-ҳаракатларини, атрофда кечаётган воқеа-ҳодисаларни билишга ва баҳолашга интиладилар. Шунга кўра мактабгача ёшдаги болалар бажарадиган фаолият турлари хам хилма-хил ва мазмунли бўлиб боради. Демак, болалар фаолиятининг сермахсул турлари кўпбўлиб болалар нутқини ўстиришда катта роль уйнайди. Болалар ўртасидаги ўзаро муносабатлар тизими биргаликда уюштириладиган уйинларда юқори даражада шаклланади.

Хулоса ва тавсиялар. Ижтимоий фойдали меҳнат ва ўқиш каби фаолият турлари тобора кўпроқ, роль уйнай бошлайди. Шу билан бирга, тенгдошларига нима биландир кўмак бериш, улар учун бирон-бир фойда етказиш мақсадида намоён буладиган меҳнатнинг ижтимоий мотивлари янада аҳамиятлироқ яъни сезиларли булиб қолади.

Мактабгача катта ёшдаги болалар ўз хулқларини янада асослироқ, бошқара бошлайдилар. Болалар тарбиячиси томонидан улар олдига қўйилган вазифалар маъносини аниқ биладилар, топшириқларни мустақил ва нуқсонсиз бажариш учун астойдил интиладилар. Буларнинг барчаси нутқни ривожлантиришнинг муҳим шарт-шароитлари бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

Закон Республики Узбекистан № ОРК-595 от 16.12.2019 г.

Закинов Э. Ю. Коммуникативность как базис человеческого общения // Педагогическое образование и наука. — № 6. — Москва, 2014. — 82 б.

Дондокова Р.П. Сущностная характеристика и структура

коммуникативной компетентности // Вестник Бурятского Государственного университета. 1.1. 2012. — С

4. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президентининг “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-1875-сон Қарори. Халқ сўзи.–№240 (5660). –Тошкент: –2012.

5. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947–сон Фармони. –2017. – 7 февраль.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси. ПФ-5712-сон. –2019. – 29 апрель.

7. Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-5117- сонли қарори, 2021. –19 май.

8. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. ПФ-4947-сон. 2017. –7 февраль.

9. Мирзиёев Ш.М. Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-ituv-30-09-2020>